

16.

Az

**unitárius ifjuság szerepe
a többi keresztény ifjúság
soraiban.**

Konferencia beszéd Budapesten.

IRTA:

DR. IVÁN LÁSZLÓ.

CLUJ—KOLOZSVÁR,
NYOMTA „HERMES“ NYOMDAVÁLLALAT
1934.

Olyan napokat élünk, amelyekben egy világ haldoklik szemünk láttára és egy új világ születik meg kezünk között. Azt hiszem, ezt a tételt az ifjuság soraiban nem igen kell hangsúlyoznom. Legfeljebb azok rázzák tagadólag fejüket erre a megállapításra, akiknek érdekük, igen nagy érdekük a multak eredményeinek minél további fenn-tartása. S viszont az is igaz, hogy mi, az új nemzedék vagyunk azok, akik a valóságnál jobban siettetjük az új világ születését, mert hiszen nekünk szintén érdekünk, igen nagy érdekünk a multnak rombadölése. „Der Wunsch ist der Vater des Gedankens“ — mondja a német közmondás s valóban ez mindkét félre, öregekre és fiatalokra egyaránt ráillik. Közben a világtörténelem kereke forog a maga kiszabott, vagy jobban mondva a maga lehető lassúsága szerint s mi, bármily türelmetlenek vagyunk is, nem tehetünk egyebet, mint háborogva vagy lecsendesedve, forradalmi tűzben vagy megfontolt nyugalommal hallgatjuk az óra percegését. Az idő nem siet és nem késik, csak mi emberek szeretnénk sietni vagy végér-vényesen lekésni, aszerint, amint testi-lelki érdekünk, testi-lelki fel-építésünk kívánja.

Mi ifju nemzedék, természetesen sietni szeretnénk s ki veheti ezt tőlünk rossz néven. Hiszen látjuk a távolban az ígéret földjét, de annak kapuját százfejű sárkány őrzi s ezt a száz fejet nehezebb lesz levágni, mint Heraklesnek a maga szörnyetegét. *A mai nem-zedék lelkét azonos célok, azonos törekvések töltik be bármely nemzetnek és bármely felekezetnek a fia legyen is.* Innen van az a csodálatos összhangja az ifjuságnak, amelyen csak csodálkozhatik az a kor, amely mögöttünk van. Ugyanis az internacionálisnak és felekezeteken felülinek mondta magát, de még csak távolról sem tudta megközelíteni azt az internacionalizmust és azt az interconfes-sionalizmust, amelyet a nemzeti és vallásos gondolatban újjászületett

vagy újjászületni kívánó ifjuság máris megvalósított. Ez a shaw-i paradoxonnak is beváló látszólagos ellenmondás majdnem úgy hangzik, mint az az irónikusan emlegetett másik: „csukja be az ajtót, hogy nyitva legyen“ s mégis ez a paradoxon a legnagyobb valósága a mai időknek. Ezt mi, mai nemzedék, érezzük s hogy ez hogyan lehetséges, azt akarom ma éppen megmagyarázni, vagyis a homályos ösztönös érzést a tudat világába, az észnek reflektorfényébe állítani.

Mi magyarok és keresztények vagyunk s a keresztényeknek is egy bizonyos szeletét alkotjuk, amelyet unitárius névvel szokás megjelölni. Eléggé kis szelet így önmagában véve s mégis mint a tenger cseppje, tükrözzük az egész óceánt. Azonban minden természetből vett kép, ha az embervilágra alkalmazzuk, hiányos marad s éppen így ez is. Mert a tenger cseppjei mind azonosak egymással, míg az embervilág, bármennyire is igyekszünk kollektív képet mutatni, különösen manapság, mindig egyénekből áll, olyan egyénekből, akik nem egymás mellé helyezkednek nagy egyformaságukban, hanem *egymás fölé*. Az unitárius gondolat az emberi értékek ranglétráján elég magasan áll, a benne résztvevő, a beleszületett egyének sokszor észre sem veszik s így a vele összefüggő magaslatot sokszor nem is tudják kellőképen képviselni. De ez nem változtat azon a kötelességen, hogy az egyénnek meg kell találnia az útát közösségének eszmevilágához s így a közös gondolatot méltóképen kell képviselnie.

Magyar unitárius ifjuság! Két fáklyát adott a kezébe az Isten. Az egyik fáklya az ifjuságé s ez ott van minden fiatalember s fiatal leány kezében, aki a huszadik század sötétjében új világosságot akar gyújtani s a másik a te saját fáklyád, amellyel a közös fényt te fokozni akarod. Igen, mert az unitárius ember olyan anyagból van gyúrva, hogy *mindig elégedetlen az általános eredményekkel s mindig többet akar, mindent jobban akar, mint a körülötte forgólódók*. Aki erre nem törekszik, az nem is unitárius, bár az anyakönyve úgy van kiállítva.

Milyen tüzet gyújtott fel az a fáklya, amely a mai fiatalok kezében van? Ez a kérdés, amelyre ha pontos feleletet tudunk adni, akkor megvizsgálhatjuk azt is, hogy a magyar unitárius ifjuságnak micsoda fénnel kell még az új tüzhöz hozzájárulni. A feleletet — ma már abban a helyzetben vagyok — megadhatjuk. Az európai if-

juság a nemzet és a vallásosság gondolatának lett fáklyahordozójává. (A többi világrészek ifjuságát kívül hagyom, mivel az ő történelmük fejlődése s e fejlődés fázisa elütő az egységes európai fejlődéstől.) Már most nézzük meg, hogy e két eszme körül hogy állunk; mik az eredmények s mik a hiányok.

1. *A nemzet eszméje.* Lássuk először azt az érzést, amely a mi földi életünknek az alapja, mert hiszen mi nem egyedek vagyunk elsősorban, hanem egy nagy közösségnek a tagjai, egy nagy közösségnek a származékai s ez a közösség rányomja bélyegét egyéni életünkre is. Az az embertömeg, amelybe minden egyes beleszületik, egyrészt vérségi, másrészt szellemi kapcsolatokkal van összefüzdve. A vérségi kapocs a fajt, a szellemi kapocs a nemzetet alkotja. Az államhatároknak egyik fogalomhoz sincs semmi közük. A magyar fajt alkotják azok, akik a magyar vérséget több-kevesebb tisztasággal képviselik, a magyar nemzethez pedig mindazok, akik elsősorban a magyar kultúrából s annak legfontosabb megnyilvánulásából: a magyar nyelvből táplálják érzés és gondolatvilágukat. A nemzet és faj nem fedik egymást, mert pl. a magyar nemzethez tartozhatnak, mint ahogy nagy számmal tartoznak is más vérségű, más fajú egyedek is. És ez így van ősidők óta.

A nemzeti érzés (vagy röviden nevezzük nacionalizmus) értelméről, mibenlétéről a különböző koroknak más a nézetük. Már többször fölfejtettem, egyrészt azt, hogy a történelemben két különböző kortípus váltogatja egymást, másrészt arra is rámutattam, hogy e történelmi váltógazdaság mélyén az van elrejtve, hogy az ember mit, vagy kit tart legfőbb értékének, legfőbb ideáljának: az anyagot vagy a szellemet, vagy világosabban szólva az Aranybálványt, vagy az Istent. A nemzeti érzés is két alakban nyilvánul meg az emberiség életében s a kétféle megnyilvánulás mögött szintén az a végső értékelés van elrejtve, hogy mit tartok Isten felől. Láthatjuk, hogy minden, de minden emberi probléma, így a nacionalizmusé is végeredményben a vallásba torkollik, még ha nem is vesszük észre mindennapi szemmel.

Az ujkori ember a földön a földet kereste s az általa nyújtott vagy nyújtható előnyöket, jólétet igyekezett magáévá tenni. Az ujkori ember számára nincs nagyobb értelmetlenség, mint a földöntúli, végső igazságokat keresni. Mit keresgéljünk a csillagos egekben, mikor élvezhetjük itt a föld ezer szépségét. Az egyénnek eze-

ket kell megszereznie s ehhez hozzásegít a tudomány, különösen a természettudomány s a rajta épülő találmányok. De nemcsak az egyes kiváltságos egyének, hanem a közösség, illetve az öntudatlan közösségnek öntudatos vezetői is arra törekszenek, hogy az alájuk rendelt tömegek boldoguljanak, gazdagodjanak s létrejön az ujkori eudaimonisztikus nemzetgazdaságtan vagy ha úgy tetszik erkölcsstan alapelve: a legtöbb jót a lehető legnagyobb tömegeknek. S mivel ezt a pusztá földmivelés nem tudja megadni, azért megindul idegen területek elfoglalása, a kolonizálás, a gyarmatok kizsákmányolása s ezáltal a hazai tömegek életszintjének emelése. A földmivelés az ott-honi területeken alábbhagy s lassan a népesség iparos és kereskedő jellegű lesz. Az ujkori nemzet eszménye az arany szolgálata: a merkantilizmus.

Az ujkori nemzet, a merkantil nemzet nemzeti érzése a közös jólét, a közös önzés, a közös ragadozás, a közös kizsákmányolás érzése Ennek örök eszménye minél több aranyat gyűjteni a bankok pincéibe és az egyéni safe-ekbe. Eszményének végrehajtó eszköze az idegen népek elnyomása, tudatlanságban tartása, durva kihasználása, szóval *a hatalom, az erőszak*. Ennek az ujkori eszménynek nem egyformán hódolt minden európai nemzet. Különösen a földet szerető népek voltak alkalmatlanok a merkantilizmusra. Míg azok a népek, amelyek vagy a külső kényszer, vagy a lelki elrendezés folytán erre az új világnézetre hajlamosak voltak, azok gyorsan beletalálták magukat az új világba s ők lettek az elmúlt három évszázadnak vezető nemzetei. Külső kényszer folytán lett a merkantilizmus egyik fő zászlóvivője a zsidó nemzet, amely Kr. u. 70 körül történt szétszórása után földdel többé nem rendelkezett. Belső hajlam nyilvánult meg az angol népben, amikor a középkor egyik legjelentéktelenebb nemzete egyszerre a világhatalom csúcsára emelkedett s a zsidó néppel kezét fogva az egész újkornak filozófiai, szellemi és anyagi vezetője lett. A latin népek elég jól megállták a helyüket az újkorban is, kivéve a spanyolokat, akik a legközépkoribb érületű nép egész Európában. A germánok közül a németek azok, akik legjobban ragaszkodnak a földhöz s ezért náluk maradt fenn legtovább a germán középkor. Ők voltak különben is a középkor vezető nemzete s úgy látszik, hogy megint erre a helyre pályáznak, habár egyelőre kissé félszegen. De ez valószínűleg ujkori történetük roppant félszégeinek a hagyatéka,

amelyet nem tudnak elég hamar levetni. Újkori szereplésük Bismarck és II. Vilmos körül játszódik le, amikor a Nyugatot akarták utánozni, de mivel ehhez semmi tehetségük nem volt, Európa állandó hahotája, majd fogcsikorgatása, végül a szörnyű világháború kísérték lépteiket.

A mi kis magyar népünk rettentő szerencsétlenségnek érezte magát az újkorban és egészen joggal. A magyar nép földműves nép és szörnyen ügyetlen a merkantil tevékenységben. Kivételt csak a rokon fajú, de mégis más természetű kúnok és székelyek alkotnak. Az ősi magyar fajta szerelmese a földnek, de azontúl aztán csak még az ipar érdekli valamennyire. A kereskedést magyarok közt mindig más fajták üzték: bulgárok (izmaeliták), zsidók, görögök. Viszont kún és székely területeken maguk a kúnok és a székelyek. Éppen ezért a magyar fajta az újkor eszmevilágában, az újkor állami és társadalmi berendezkedésében egy szörnyen szánalmas, nagyon esendő, halni induló, mások által könnyen elnyomható és kizsákmányolható fajta volt. S ezt a nagy igazságot egy geniális asszony: Mária Terézia fedezte fel. A középkori társadalmi berendezkedés eltörlése végzetes hatással volt a magyarságra. A magyar természetnek legjobban megfelelő törvényalkotás egy francia származású magyar királynak a műve, s ez Nagy Lajos ősiség törvénye. Amikor ez 1848-ban megszűnt s a földön is a merkantil szellem lett urrá, akkor a magyarság alól kihuzták a talajt, a magyar nemzeti érzést a merkantilizmus aranyimádatának csizmájába akarták szorítani, de ez sehogy sem ment. A mi magyarunk inkább meztelen lábbal járt, de az új eszmevilágba beleilleszkedni nem tudott.

Azt hiszem, már nem sokat kell magyarázgatnom az újkori nacionalizmus mibenlétét. Láthatjuk az angol s különösen az amerikai aranyimádaton s azon a gőgön, mely az arany birtokában magát különbnek képzei. Ez az újkori nacionalizmus imperialista jellegű, mert az aranyszerzéshez nagy területek kellenek, pusztán a saját földjéből egy nemzet se tud aranyat teremteni, legfeljebb csak az életét tudja fenntartani. S mert imperialista, állandóan militarista is. Ezért komikus, mikor újkori gondolkodású emberek (valószínűleg csak porhintés céljából) pacifizmusról beszélnek. A legszörnyűbb háborukat mindig az Aranyborju felé fordult népek vívják, vagy vívatják más balek népekkel, mert nekik van szükségük új területekre, amelyeket kizsákmányolhatnak. Az Isten felé fordult korokban

is vannak háborúk, de azok csak kisdud tornák ahhoz képest, amit az aranyimádó, életet élvező népek vívatnak a kizsákmányolás lehetőségeiért.

Szóval a kapitalista nacionalizmusnak semmi köze sincs az igazi szellemi jellegű és lelki értelmű nacionalizmushoz, amely napjainkban van ébredőben, de csak ébredőben, mert még igazi tiszta mivoltában egyáltalán sehol sem valósult meg. De ez nem is lehet, mert még nagyon közel vagyunk a kapitalizmus korához, még nagyon fertőzi ez a levegőt s így az újjáébredő új nacionalizmus is rengeteg félreértést, a múltból hozott sok fölösleges terhet, sok félszeg elméletet, át nem gondolt kivihetetlen elméleti sallangot hordoz magán. Mint ez minden új világ születésekor történni szokott.

Milyen lesz az új nacionalizmus a maga kitisztult formájában? Erre végső eredményben a vallásban nekünk, unitáriusoknak pedig az evangéliumban kell megkeresnünk a feleletet. S itt az unitárius ifjuságnak egészen sajátos mondanivalói vannak. Igen, mert nekünk nem lehet más vezérünk ezen a téren csak Jézus. Minket csak örökkévaló eszmék elégíthetnek ki, vagyis a végleges megoldások. A korszerű eszmékben van sok igazság, de van bennük ugyananyai tévedés is. Minket a korszerű nem köthet le csak azért, mert korszerű. Minket kötelez az abszolút igazság keresésének örökkévaló unitárius kötelessége. Mi csak *az abszolút igazság* előtt tudunk meghajolni.

Az új nacionalizmus első és legfontosabb vonása az, hogy tömegmozgalomként fog megnyilvánulni. A kapitalista nacionalizmus nem is igazi nemzeti mozgalom, mert nem a nép érzésvilágából nő ki, hanem néhány gazdag ember, vagy egy-egy meggazdagodni kívánó osztály, vagy egy nagy gyarmatsorban élő nemzetet kihasználó kisebb nemzet önzéséből. Vagyis mindig egy kisebbség érzése a nagy többség rovására. Ezzel szemben az új nacionalizmus a nagy többségek felemelkedését és érvényesülését fogja zászlajára írni s éppen ezért emberesebb és világotátfogóbb lesz. Az egyetemes emberiség, amely senkitől sem akarja elvitatni a nemzeti érzés jogosultságát, ez a vonás sokkal internationalisabbá teszi az új nacionalizmust, mint amilyen a kapitalista nemzetköziség volt. Mert amíg a kapitalizmus csak egy kis érdekkörnek a nemzetköziségét ápolta s jól vigyázott arra, hogy éppen saját uralmának biztosítására a „*divide et impera*“ elv alapján a népeket egymás ellen uszítsa, addig *az új népi erők csak önmagukkal lesznek elfoglalva, önmaguk*

életének, szellemi javainak kitermelésével és felélésével. S habár jól tudjuk, hogy az örök béke csak a krisztusi lelkek nagy vágya és tiszta eszménye s míg emberi törekvések lesznek, addig háborúk is lesznek, mégis mondhatjuk és hihetjük, hogy az új nacionalizmus kifelé irányuló törekvései sokkal csendesebbek lesznek s a kapitalista korok militarizmusával összehasonlítva, a földön aránylag nagyobb béke fog uralkodni s ha nem is valósul meg a Pax Aeterna, de legalább érvényesülni fog a Treuga Dei.

Az új nacionalizmus el fogja ismerni minden ember jogát ahhoz, hogy saját anyanyelvén beszéljen s a maga szellemi javait megbecsülhesse. Mint ahogy ez így is volt nálunk az egész középkorban el egészen 1848-ig. Az új egyetemesség, az új, oekomenikus nacionalizmus ismét ezen az úton fog járni s nem fog milliókat kényszer alatt tartani s arra bírni (amire egyébként úgy is lehetetlen az embert rávenni), hogy ne a saját nyelvén imádkozzon Istenéhez s ne a maga Istentől megszabott individuális nemzeti formájában élje ki az életét.

Az új nacionalizmus természetesen el fog fordulni a merkantilizmusnak mai formájától s ez a harmadik vonása. Ez következik abból, hogy minden új törekvés szembefordul a múlttal, amely kifejlődésének legfőbb akadálya volt. Innen van az, hogy valami nagy romantikus érzelemhullám veszi körül a parasztot a mai ifjúság lelkében. Százak és ezrek vannak, akik valami *olthatatlan vágyat éreznek a földhöz kötött élet után*. S ha ez a vágy valósággá már aligha válhatik a mai nemzedék életében, de mégis ez az összes ifjusági problémák, különösen az elhelyezkedés problémájának egyik fő megoldási lehetősége.

Tévedne az, aki pusztán az ifjúság érdekével magyarázná a föld népéhez való fordulást. Ennek sokkal mélyebb lelki alapjai vannak. Míg a kalmár elszakad a minden élet alapjától, a földtől, addig a paraszt megtartja azt az éltető kapcsolatot. S míg a kereskedő népek a földtől való elszakadás után rendszeren Istentől is elszakadnak, addig a paraszt általában az istenes világnézet legerősebb támasza marad. *Nem mintha ez az összefüggés szükségszerű volna, de kísértészerű és a valóságot tükröző*. Az ember a testi jólét, az arany birtokában mindig abba a szörnyű válságba jut, hogy megfeledkezik a jólét adójáról az arany igazi uráról: Istenről. Az ember bátran lehetne az arany ura s lehetne a jólét zavartalan bir-

tokosa, ha nem feledkeznék meg az örök igazságokról. De megfeledkeznek s ilyen időkben következnek be a szörnyű szenvedések, a kultúra aláhanyatlása, az élelnívó süljedése, a tömegnyomor. Összedől a hazugságokon épülő kártyavár, hogy az ember újra kezdje, hátha meg tudja építeni az új házat az igazságok alapján. Mi most egy összeomló világ aláhulló cserepein, majd falain, majd oszlopain állunk s előlről kell kezdenünk mindent, hogy tisztesebben, istenebben próbáljunk meg mindent s ha ez egyszer sikerülne, mienk lehetne a jólét, mienk lehetne az arany, már ugyse használnók életünk megrontására, hanem csak muzeumaink diszítésére, vagy talán hasznos dolgok készítésére.

Az új nacionálizmus ebből a filozofiai — vallásos meggondolásból avagy kényszerüségből fog a primitív életformák felé fordulni. Mert hisz az ujjaépítést csak alól lehet kezdeni, fent csak ideig-óráig toldozni-foldozni lehet. Ha tehát az új nacionálizmus örül a merkantil életforma bukásának, ezt nem azért teszi, mert olyan nagy öröm lefelé süljedni az élelnívóban, hanem mert *olthatatlan vágyat érez szellemiekben felemelkedni*, de ezt a felemelkedést nem lehet másképp megszerezni csak szenvedésekkel, csak az élelnívónak leszállításával. Ezt nem értik még Amerikában, ezért rángatódznak hisztérikusan, ha egy új jóléthullámról hallanak új vezetőik beszédeiből, pedig hát a prosperity-nek vége van, a merkantil szellem szonyú haláltusát él át s ami most szemünk előtt foly: bankok önmagukba zárkózása, a nagy gazdagok öngyilkossága, vagy csufos futása, tömegek végtelen nyomora, nem más mint a kapitalizmus „dasse macabre“-ja, amelynek képekben való megörökítéséhez Dürernek vésőjére volna szükség.

Az új nacionálizmus minket magyarokat előnyösen érint, mert mi agrárnép vagyunk. De a merkantil népek közt is voltak mindig egyének, kisebb-nagyobb csoportok, amelyek nem szakadtak el az örök igazságtól, mert minden kalmárságuk dacára is megőrizték az érintkezéseiket a mindenek alapjával: Istennel. S viszont az agrárnépek is, különösen az utóbbi időkben, annyira befolyása alá kerültek az ujkori gondolkodásnak, hogy sok hazugság, sok szenny rakódott le lelkükre s igazán csak mellüket verhetik a merkantil népekkel együtt.

Egyszóval alapos tisztogatásra, a hibáknak, a bűnöknek felismerésére, egy nagy önmagábanzésre van szüksége az egész euró-

pai kul'urának, ha meg akar menekülni a hazugságokban való megsemmisüléstől. S mi unitáriusok, mi hiszünk a megtérés lehetőségében. Mások ám akarják ezt az egész kérdést: az új nacionalizmus kérdését üldözésekkel, kegyetlenkedésekkel, durvasággal, erőszakoskodással megoldani, mi tudjuk, hogy ez mit sem használ. Egyedül csak a befelé fordulás, önmagunk rendbehozása, a felvilágosító munka, a hibák, a bűnök feltárása, az ifju nemzedék elméjének a mult előítéleteitől való megszabadítása, egy új nemzetgazdaságtan és egy új, a római joggal szembehelyezkedő törvénykönyv szerkesztése és végrehajtása ezek azok az eszközök, amellyel a merkantil szellemet megtörhetjük s ha teljesen meg nem is szüntethetjük, de jelentőségét és súlyát a minimálisra csökkenthetjük. Ilyen filozofiai és jogi eszközök sokkal hatékonyabbak és a megtéréshez sokkal inkább vezetnek, mint azok a faji elmélkedések, amelyeket ha valaki komolyan vesz, azt se tudja végeredményben, hogy melyik nemzetnek a fia vagy leánya.

Nekünk hinnünk kell abban, hogy minden egyén Istennek gyermeke s így örök üdvösségre van teremtve s nekünk minden ember örök üdvösségén kell dolgoznunk még a nemzeti életben is. Így tanítja ezt Jézus, akinek számára az ő nemzete és az ő nemzeti érzése is csak eszköz volt Istenországa megépítésére.

S ezzel elérkeztünk problémakörünk második szeletéhez: az ujjáébredő vallásossághoz. Azt mondják, hogy minden út Rómába vezet, de ez bizonyára a mai nyelvre lefordítva csak azt jeltheti, hogy minden kérdés végeredményben ugyis elvezet a vallás kérdéséhez. Mert aki idáig nem tudja vezetni a problémákat, az befejezetlenül hagyja a gondolatépületet, bármely körből meritse is mondanivalóit. A nemzeti eszme is önmagán tulra mutat, ha azt a maga mélységébe akarjuk megragadni.

2. A vallásos érzés lesz az eljövendő új korszak lelki világának, igazi benső lelki kultúrájának a koronája. A vallás az életnek legmélyebb, legrejtettebb jelensége, amelynek sorsa ma még kevésbé tisztultan áll előttünk, mint a nacionalizmusé. De hiszen a történet menetére is érvényes az a mondás: könnyüről a nehézre, nehézről a nehezebbre. S mi volna a materializmus mocsarában bukdácsoló ember számára nehezebb, mint egyszerre átlendülni a vallás tisztult magasságába. De hogy ezen a téren is megtörténtek az első lépések, melyeket napról-napra, évről-évre szép lassan kö-

vetnek a többiek, azt bizonyítja az ifjuság mind nagyobb érdeklődése a vallási kérdések iránt.

O. Spengler korunk egyik legnagyobb gondolkodója „Gép és ember“ című művében rámutat arra az óriási változásra, amelyen a technikai civilizáció az ifjuság magatartása következtében keresztül fog menni. Ugyanis ahhoz, hogy a technikai berendezkedésünk fennmaradjon, legalább is olyan mérvű érdeklődésre volna szükség a technika iránt, mint amilyen volt az elmúlt utolsó ötven évben az ifjuság soraiban. „De évtizedek óta az összes nagy és régi iparországokban ez mindinkább megváltozik... Az ember egyszerűbb, a természethez közelebb álló életformák felé fordul. Kisérletek helyett sportol, gyűlöli a nagyvárosokat, menekülni akar a lélekelen tevékenység kényszeréből, a gép rabszolgaságából, a technikai szervezés hideg és tiszta atmoszférájából. Éppen az erős, az alkotó tehetségek fordulnak a tudománytól és a gyakorlati problémáktól a tiszta szemlélődés irányába. Okkultizmus és spiritizmus, India filozófiái, keresztény, vagy pogányszínezetű metafizikai tépelődések — melyeket a darvinizmus idején lenéztek — bukkantak újra fel. Az Augustus-korabeli Róma hangulata ez. Életuntságból elmenekülnek a civilizáció elől, primitív földrészekre, csavargáshoz és öngyilkossághoz. *A született vezérek menekülése a gép elől megkezdődött*“

Igy tárja fel megdöbbenő realitással a jelen képét ez a nagy gondolkodó s a jelenképe valósággal jóslat az eljövendő kor számára. Az ember megunta a testi jólét folytonos keresését, nem talál többé semmi izgatót abban, hogy a természet erőit hatalma alá hajtsa, egyelőre csak a mult csömöre üli meg gyomrát s magát kerülve, valami mást keres, ami feledtesse a tegnapi mámorát s a mániákus fejfájását, de holnap már ismét önmaga felé fog fordulni, jobbik énjé felé, amely visszakapcsolhatja őt a nagy mindenségbe, amellyel eddig ellenséges lábon állt és útat nyithat neki a természet világába, melynek ő is tagja, sőt nemes tagja; barátja, aki szeretettel hajol alá a virághoz és gyönyörködik a levegő énekeseiben; királya, mert hiszen a szellem koronáját az ő fejére tette az Alkotó; de egyszersmind szolga is, alázatos szolgája az örök törvényeknek, amelyek életet és halált osztogatnak, amelyeknek szemlélete és megértése az első lépcső, amelyen az isten az embert az Ő megismerése felé elvezeti. Így az ember megint az lesz, aminek a Teremtő szánta: a természet legszebb virága, aki lelkének kinyílásá-

val a kék eget akarja mosolygóbbá és az örökkévalóság levegőjét illatosabbá tenni.

Ez a nagy önmagunkraeszmélés, a belső kérdéseknek feszegetése az oka annak, hogy ifjú írók tollából mind több regény, költemény jelenik meg, amely az örökkévaló nagy kérdésekkel foglalkozik s ha talán elavult vallási formákban és dogmákban nem is találhatják meg lelkük nyugalmát, de meg kell találniok és meg is találjuk a régi dogmák örök tartalmában, amelyeket csak meg kell tisztítani avult külsőségeiktől, hogy felfedezzük bennük az ember örök problémaállítását és örök feleletét, amely mindig ugyanaz, habár új formában, új fogalmazásban, új nyelven, az ifjuság nyelvén, az ifjuság szemén keresztül nézve jelenik ez meg.

Az új vallásosság természetesen különbözni fog az elmúlt idők vallásosságától. Mert a kapitalizmus korának nincs is igazi vallásossága, hanem inkább csak egyháziassága. Az egyházat úgy tekintik, mint kitűnő eszközt, amellyel tömegeket lehet kézben tartani. Hiszen a tömegekben még élt a régi vallásosság maradványa, amely templomlátogatásra ösztönözte őket s mily nagyszerű alkalom ez arra, hogy az engedelmesség szent kötelességével visszaélve az istennélküli uralkodó osztály maga iránti engedelmességre szoktassa az embermilliókat. A vezetők közül pedig azok, akikben már egy szemernyi istenhit sem élt, akik a leghüségesebben áldoztak az Aranyborjunak, azok is eljárak kötelességből a templomba, hogy lássák őket, hogy előhaladásukat biztosítsák, vagy hogy „példát mutassanak“ a népnek. Mondanom sem kell, hogy ez nem vallásosság, hanem vallástalan, sőt istenellenes egyháziasság, ami mindenkor a farizeusok főbüne s amelynek legfőbb ellensége Jézus. Ez az egyháziasság mit sem tud a vallásosság csillogó jeleiről: az elmélyedésről, az állandó bibliaolvasásról, a lelki könyvekbe való elmerülésről, szóval a mai ujjáéledő igazi vallásosság legfontosabb tevékenységéről. Ezért ürülnek ki mindinkább a templomok s ezért tűnik fel idejétmúltnak, korszerűtlennek a lélek legizgatóbb, örök problémája: az Isten.

Az új vallásosságban mindez megváltozik. Isten és ember viszonya a vallásos egyénnek égető belső kérdése lesz, amelyet valamiképpen meg kell oldani. Az új, modern vallásosság ismét megragadja a Bibliát, a századok ősi kegyes irodalmát s azok segítségével próbál rendet teremteni a jelen élet értelmetlenségében és zür-

zavarában. Ez az elmélyült, töprenkedő vallásosság az igazi, nem pedig az, mely megrendeli a vasárnapi templomlátogatást, ha lelki szükséglet az, ha nem, s amely a társadalmi előnyök megcsillogtatásával akar Istennek (?) hiveket szerezni. *Ezt a kalmárszellemű, kapitalista önzésen alapuló egyháziasságot az ifjuságnak, mélyen meg kell vetni, mint amely keresztény emberhez nem illik, de annál hatalmasabban kell küzdeni azért a vallásosságért, amely az aranynak undorító fénye nélkül belső nagy szükségességből, megrendítő roppant komolysággal akar minden embert életének nagy kérdéseire figyelmeztetni.*

Az ilyen vallásosság mindig tiltakozni fog az ellen, hogy idegen erők használják fel ütőkártyának vagy nyeregnek, amellyel a tömegek hátát megülhetik. Erre éppen a kapitalista világ utmutatása nyomán most törekszik egy ujjászülető nacionalizmus, azonban az új nacionalizmus ma még a kapitalista világ sok régi vonását hordozza magán s ezek közül való ez a törekvés is. A vallás nem állhat nacionalista ideológia szolgálatába, hanem *éppen a nacionalizmusnak var. égető szüksége arra, hogy a vallás örökkévaló szent tanaihoz igazodjék.* Ugyanis más igazság nincs, csak az örök lelki igazságok s ez oly hatalmas erő, oly hatalmas szikladarab, hogy ahhoz vagy alkalmazkodni kell, vagy összetörnünk szörnyű rázúhanásunkban. Erre előbb-utóbb rá fognak jönni mindazok, akik ma még azt hiszik, hogy a vallás csak arra jó, hogy tömegeket maradéktalanul szállítson a más hatalmas ideológiák számára.

Most még csak egy kérdésre szeretnék unitárius, azaz evangéliumi szempontból fényt vetni. S ez nem más, mint a nemzeti és vallásos érzés viszonya. Szögezzük le mindjárt azt, hogy ez a két érzés soha nem állhat ellentétben. Ahol ez mégis megtörténik, ott az egyik eszme tulkapásáról, vagy talán mindkettőnek hatalmi viszályáról van szó s ez bizony nagy baj, mert azt jelenti, hogy nem valami szellemi értelemben fogják fel e nemes eszméket, hanem nagyon is materialista, önző módon. Mert csak ily esetben jöhet ez a két, különben igen nemes érzés egymással viszályba.

Fel szokták vetni azt a kérdést is, hogy a két érzés közül melyiknek van elsősege az emberi életben. Mielőtt erre a kérdésre felelnénk, mindenek előtt szegezzük le azt a tényt, hogy életemet és összes eszményeimet, céljaimat Istentől kaptam. A nemzeti eszmények is az isteni akaratba való beilleszkedés által kapják meg

végző szentelődésüket és az isteni akarat pecsétje nélkül önmagukban nézve értelmetlenek. Isten ugyanis engem teljes és tökéletes szellemnek szeretne látni s ezért küzd értem a világtörténelem folyamán. De itt ebben a határok közé szorított földi létben én nem lehetek több, mint egy nemzet és egy felekezet tagja s még jó, ha legalább ez tudok becsülettel lenni. Tehát csak buzgó unitáriusként és becsületes magyarként élhetem le földi életemet s ezt a kettős eszményt meg nem haladhatom, amíg ennek a földnek vagyok a lakosa. Ha tehát a *tényt* akarja valaki megállapítani, azt a kérdést tevén föl előttem: Mi vagy előbb: magyar-e vagy unitárius, egyszerűen azt fogom neki felelni; a kérdést nem értem, mert mind a kettő egyszerre vagyok.

De ha értékmérőként, az *örökkévalóság* szempontjából akarják a kérdést előttem feltenni, akkor a fogalmazás nagyon rossz, mert így kell feltenni a helyes kérdést: mi az élet végző értelme: nemzeted, fajod földi élete, vagy az Istennél elrejtett egyéni örök élet. S erre a kérdésre a felelet nem lehet kétséges. Aszerint fogunk felelni rá, hogy mit tartunk a végző valóságnak. Aszerint fogunk felelni rá, hogy van-e hitünk Istenben és az örökéletben, vagy nincs.

Ha van hited, akkor így fogsz felkiáltani boldogan: Tied vagyok Istenem egészen, én szegény ember, Te utánad sóhajtozom, míg itt bujdosok e földi téreken s szívem te utánad eped, míg megváltott lélekként Hozzád vissza nem találok. Segíts el a Te országodba, de addig míg ezt elérem, add meg, hogy becsületesen, tisztán, nemesen járhaszak azokon a földi utakon, abban a nemzetben, abban a felekezetben, amelyet Te ajándékoztál minden földi gyermekednek.